

Hoe beoordelen demonstranten hun interactie met de politie, en waarom?

Anouk van Leeuwen, Universitair Docent bij het *Institute of Security and Global Affairs*, Universiteit Leiden, Campus Den Haag.

Dit artikel beschrijft een recent onderzoek naar de sfeerpercepties van demonstranten. Hiervoor werd bestudeerd wat de deelnemers van 75 Europese demonstraties van hun interactie met de politie vonden, en waar dat oordeel op was gebaseerd. De resultaten van dit onderzoek kunnen de politie helpen om haar interactie met demonstranten beter te begrijpen, en te beïnvloeden.

“De demonstratie tegen de komst van een azc in Heesch is maandagavond volledig uit de hand gelopen. De sfeer op het plein voor het gemeentehuis was grimmig. ME’ers werden bekogeld met vuurwerk, eieren en houtblokken. De ME voerde charges uit. Rond negen uur gaf burgemeester Marieke Moorman een noodbevel af. Daardoor kreeg de politie extra bevoegdheden om de openbare orde te herstellen” (Van den Broek & Triki, 2016).

Deze quote van twee journalisten van Omroep Brabant illustreert hoe het concept ‘sfeer’ wordt gebruikt om een interactie tussen de politie en demonstranten te beschrijven. Zulke voorbeelden kom je overal tegen, en niet alleen vanuit het perspectief van journalisten. Zo zeiden een aantal deelnemers van de demonstratie ‘Weg met de monarchie – het is 2013!’, die op 30 april 2013 plaatsvond in Amsterdam, dat de sfeer “vreedzaam” was (Van Leeuwen, Van Stekelenburg, & Klandermans, 2014). De Rotterdamse politie-eenheid twit-

terde op 29 november 2015: ‘Sfeer rond Pegida-demonstratie in Rotterdam [...] over algemeen rustig en vriendelijk. Politie volop aanwezig om dat zo te houden.’ Ook wetenschappers refereren aan de ‘sfeer’ van demonstraties of aan een van haar synoniemen, zoals: ‘stemming’, ‘karakter’, of ‘situatie’. Bijvoeglijke naamwoorden, zoals ‘grimmig’ en ‘vreedzaam’, worden vervolgens gebruikt om uit te leggen wat hiermee wordt bedoeld.

Het concept is echter nog niet systematisch onderzocht. Dat is opvallend, omdat veel mensen kennelijk naar de ‘sfeer’ van demonstraties verwijzen. Bovendien hebben sfeerbeelden van mensen invloed op hun gedrag. Zo weten we van onderzoek naar openbare-ordehandhaving in onder meer Nederland, Denemarken en Zweden, dat het optreden van de politie wordt beïnvloed door de sfeerpercepties van haar agenten (Holgersson & Knutsson, 2011).

Dit artikel beschrijft een eerste poging om de sfeerbeelden van demonstranten wetenschappelijk te onderzoeken. Het gaat hierbij dus niet om de sfeer van demonstraties, maar om de sfeerpercepties van één betrokken partij. Het specifieke doel van dit onderzoek was om te achterhalen hoe demonstranten de sfeer van demonstraties percipiëren, en waar een bepaald sfeerbeeld vandaan komt. Het antwoord op deze twee vragen, en de wijze waarop zij werd verkregen, wordt in de volgende passages uiteengezet. De conclusie gaat in op de meerwaarde van deze bevindingen voor de politie.

Een fuzzy concept

Om de sfeerpercepties van demonstranten te kunnen onderzoeken, moesten zij worden bevraagd. Maar hoe? Sfeer is immers een *fuzzy* concept. Een begrip dat iedereen wel weet te duiden, maar dat niet direct is te meten.

Een eerste, belangrijke stap in dit onderzoek was dus om het concept meetbaar te maken. Zo’n operationalisatie begint met een definitie. Omdat er niet eerder systematisch onderzoek naar de sfeer van demonstraties was gedaan,

» *‘Sfeer’ wordt veelal gebruikt om de interactie tussen politie en demonstranten te beschrijven*

Foto: ANP, Koen Verheijden

30 april 2013 – de sfeer was “vreedzaam”.

bestond een dergelijke definitie nog niet. Geïnspireerd door een studie naar de sfeer van sportstadions (Uhrich & Benkenstein, 2010), werd besloten om de sfeer van een demonstratie te definiëren als het gevoel dat mensen toewijzen aan de kenmerken van een demonstratie.¹

Hoe zo'n gevoel dat een demonstratie oproept, te meten? Uit het onderzoek van Uhrich en Benkenstein bleek dat de sfeerpercepties van de bezoekers van stadions vooral worden bepaald door hun interacties met andere mensen. In analogie hiermee werd besloten om de sfeerpercepties van demonstranten te meten door te kijken naar wat zij van de interactie tussen de politie en andere demonstranten vinden. Demonstranten en politie zijn immers de twee belangrijkste partijen bij een straatprotest. Bovendien bleek uit een *quicksan* dat het concept 'sfeer' veelal bij demonstraties wordt gebruikt om de interactie tussen de politie en demonstranten te beschrijven. De eerder aangehaalde quotes zijn hier een voorbeeld van.

Caught in the act

De dataverzameling voor deze studie vond plaats in de context van een internationaal onderzoeksproject, genaamd *Caught in the act of protest: Contextualizing Contestation (CCC)*. De wetenschappers die deel uitmaakten van dit project, verzamelden data over meer dan honderd demonstraties, die plaatsvonden tussen 2009 en 2014. Voor dit onderzoek werd daar een deel van bestudeerd: 75 cases. Deze demonstraties varieerden in grootte (350 tot 842.000 geschatte deelnemers) en vonden in negen Europese landen (België, Denemarken, Italië, Nederland, Spanje, Tsjechië, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland) plaats.

Tijdens elk van die betogingen werden demonstranten benaderd met de vraag of ze een vragenlijst wilden aannemen en na de demonstratie wilden invullen. Daarin werd

hen onder meer gevraagd wat ze van de interactie tussen de politie en andere demonstranten vonden. Bijna zestienduizend mensen vulden de vragenlijst in. Met deze data werd onderzocht hoe demonstranten de sfeer van demonstraties percipiëren.

Verklaring

Dit onderzoek beoogde de sfeerpercepties van demonstranten niet alleen te duiden, maar ook te verklaren. De veronderstelling was dat de sfeerbeelden van demonstranten zowel worden bepaald door hun eigen kenmerken als door de kenmerken van de demonstratie waar ze aan deelnemen.

De dataset van het CCC-project bood de mogelijkheid om die hypothese te testen. Individuele kenmerken van demonstranten, zoals geslacht, leeftijd en eerdere protestdeelname, hadden zij zelf gedeeld in de genoemde vragenlijst. De veronderstelling was dat mannen, jongeren (< 30 jaar) en ervaren demonstranten een grotere kans hebben om een conflictueuze sfeer waar te nemen dan een harmonieuze, omdat ze eerder aan een demonstratie zouden willen deelnemen waar een confrontatie met de politie te verwachten is.

De demonstratiekenmerken die werden bestudeerd, betroffen hun grootte, hun (eventuele) verplaatsing en het politioptreden. Onderzoekers hadden deze informatie op verschillende manieren verzameld: door eigen observaties tijdens de demonstraties, interviews met protestorganisatoren en politieagenten en de analyse van mediaberichtgeving.

De veronderstelling was dat demonstranten eerder een conflictueuze sfeer percipiëren als zij deelnemen aan een demonstratie waar de politie repressief optreedt (door fysiek in te grijpen, zoals een politielinie te vormen, of door demonstranten te arresteren en te verwonden). Ook werd

Heesch, 25 januari 2016.

verwacht dat demonstranten die aan een massale demonstratie (≥ 10.000 aanwezigen) of een protestmars deelnemen, eerder een conflictueuze sfeer waarnemen. Dit, omdat eerder onderzoek heeft uitgewezen dat de politie bij zulke, relatief ingewikkelde, demonstraties doorgaans harder optreedt (Soule & Davenport, 2009).

Sfeertypen

Hoe nemen demonstranten de sfeer van een straatprotest waar? De analyses wezen uit dat zij vier verschillende sfeertypen percipiëren: harmonieus, chaotisch, gespannen, en explosief. Maar wat betekent zo'n sfeertype nu?

Een harmonieuze sfeer betekent dat demonstranten het optreden van de politie respectvol vinden, en het gedrag van de andere demonstranten ordelijk. Het tegenovergestelde is het geval bij een explosieve sfeer: hier vinden demonstranten dat de politie disrespectvol is, en dat andere demonstranten zich wanordelijk gedragen. Bij een chaotische en een gespannen sfeer is het gedrag van de politie en van andere demonstranten niet op elkaar afgestemd, aldus de demonstranten. Bij een chaotische sfeer vinden de demonstranten de politie respectvol, en andere demonstranten wanordelijk; bij een gespannen sfeer vinden zij de politie disrespectvol, en andere demonstranten ordelijk.

Deze sfeerpercepties komen niet in dezelfde mate voor. De meeste demonstranten (66%) die aan dit onderzoek deelnamen, percipiëerden een harmonieuze sfeer. De andere – meer conflictueuze – sfeertypen werden beduidend minder vaak waargenomen: 21 procent ervoer een gespannen sfeer, 8 procent een chaotische sfeer, en 5 procent een explosieve

sfeer. Opvallend is echter dat demonstranten die aan dezelfde demonstratie deelnamen, vaak dezelfde sfeerperceptie hadden. Om precies te zijn: bij 66 van de 75 demonstraties had 50-99 procent hetzelfde sfeerbeeld. Dit is heel interessant, omdat we weten dat demonstranten die aan grote, zo niet massale, demonstraties deelnemen, niet hetzelfde hoeven waar te nemen (McPhail, 1991).

Sfeerverklaringen

Nu we weten dat demonstranten vier verschillende sfeertypen waarnemen, rijst de vraag waar een bepaald sfeerbeeld vandaan komt. Zoals verwacht, laten de analyses zien dat demonstrantenkenmerken én demonstratiekenmerken een rol spelen.

Wanneer demonstranten man zijn, of jong, of in het afgelopen jaar hebben deelgenomen aan tenminste één straatprotest, aan directe actie of aan een gewelddadige vorm van actie, hebben zij een grotere kans om een conflictueuze sfeer (d.w.z. een chaotische, gespannen of explosieve sfeer) waar te nemen, dan een harmonieuze sfeer. Hetzelfde geldt voor demonstranten die deelnemen aan een massale demonstratie, aan een protestmars, of aan een demonstratie waar de politie repressief optreedt. Van al deze kenmerken, blijkt het politieoptreden de meeste voorspellende waarde te hebben.

So what?

Dit onderzoek wijst uit dat demonstranten vier verschillende sfeerpercepties hebben (harmonieus, chaotisch, gespannen en explosief) en dat zo'n perceptie door indivi-

» De inzichten onderstrepen dat repressie een uiterst middel dient te zijn

duale kenmerken en demonstratiekenmerken wordt bepaald. De vraag is wat we hier aan hebben. Er is niet eerder systematisch onderzoek naar de sfeerpercepties van demonstranten (of andere betrokken partijen) gedaan. Sowieso is onderzoek naar de wijze waarop demonstranten hun protestdeelname ervaren schaars (maar zie bijvoorbeeld Drury et al., 2005). Inzicht in zulke ervaringen is relevant, omdat zij het gedrag van mensen beïnvloeden. Door te weten hoe demonstranten de sfeer van een demonstratie waarnemen (in termen van hun interactie met de politie), en waar een bepaald sfeerbeeld vandaan komt, kan de politie haar interactie met demonstranten beter begrijpen, en beïnvloeden.

De individuele kenmerken van demonstranten die de kans op een conflictueuze sfeerperceptie vergroten, worden door de politie al als mogelijke risicofactoren gezien. Uit eerdere studies blijkt bijvoorbeeld dat de politie 'beroepsdemonstranten' veelal als 'de oppositie' beschouwt (Waddington, 1994). Hetzelfde geldt voor jonge demonstranten (Noakes, Klocke, & Gillham, 2005). Dit onderzoek bevestigt deze politiekennis: ervaren demonstranten, jongeren, maar ook mannen, vinden de sfeer van een demonstratie eerder conflictueus (dan harmonieus).

Overigens wijst dit onderzoek niet uit *waarom* dat zo is. Hoewel de veronderstelling is dat deze demonstranten eerder aan een demonstratie zouden willen deelnemen waar een confrontatie met de politie te verwachten is, kan het ook zijn dat de politie harder tegen hen optreedt. Derhalve zou de politie beide mogelijkheden in ogenschouw moeten nemen.

Wanneer we naar de demonstratiekenmerken kijken, dan blijkt dat de politie ook zelf bepaalt of er een conflict ontstaat, tenminste, als we het demonstranten vragen. Immers: een repressief politieoptreden blijkt voor demonstranten de belangrijkste voorspeller te zijn van een conflictueus sfeerbeeld. Ook tijdens massale demonstraties en protestmarsen nemen demonstranten eerder een conflictueuze sfeer waar, waarschijnlijk omdat de politie hier veelal relatief hard optreedt.

Deze inzichten onderstrepen dat repressie een uiterst

middel dient te zijn om de openbare orde te handhaven. Het is immers niet ondenkbaar dat wanneer demonstranten een conflictueus sfeerbeeld hebben, dit daadwerkelijk tot een escalatie leidt – zeker wanneer een grote groep demonstranten dit beeld deelt. <<

Dit artikel is een vereenvoudigde bewerking van 'A Study of Perceived Protest Atmospheres: How Demonstrators Evaluate Police-Demonstrator Interactions and Why', in: *Mobilization: An International Quarterly* 20 (1), pp. 81-100, 2015. Door: Dr. Anouk van Leeuwen, Prof. dr. Bert Klandermans, en Prof. dr. Jacquelin van Stekelenburg. Het artikel maakt ook deel van het proefschrift van Van Leeuwen, genaamd *Protest! Studies on Protest Politicization, Perceived Protest Atmosphere and Protest Policing*, dat zij op 16 maart verdedigde op de Vrije Universiteit Amsterdam (zie: <http://dare.uvu.nl/handle/1871/54140>).

Bronnen

- Drury, John, Christopher Cocking, Joseph Beale, Charlotte Hanson, & Faye Rapley. (2005). The Phenomenology of Empowerment in Collective Action. *British Journal of Social Psychology* 44 (3): 309-328.
- Holgerson, Stefan, & Johannes Knutsson. (2011). Dialogue Policing: A Means for Less Crowd Violence? Pp. 191-216 in *Crime Prevention Studies: Preventing Crowd Violence*, geredigeerd door Tamara D. Madansen & Johannes Knutsson. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- McPhail, Clark. (1991). *The Myth of the Madding Crowd*. New York: Aldine de Gruyter.
- Noakes, John A., Brian V. Klocke, & Patrick F. Gillham. (2005). Whose streets? Police and Protester Struggles over Space in Washington DC, 29-30 September 2001. *Policing and Society* 15 (3): 235-254.
- Politie Rotterdam e.o. (2015). Sfeer rond Pegida-demonstratie in Rotterdam... Gepubliceerd op 29 november 2015 op *Twitter* (https://twitter.com/politie_rdam/status/670954500358844416).
- Soule, Sarah A., & Christian Davenport. (2009). Velvet Glove, Iron Fist, or Even Hand? Protest Policing in the United States, 1960-1990. *Mobilization: An International Quarterly* 14 (1): 1-22.
- Uhrich, Sebastian, & Martin Benkenstein. (2010). Sport Stadium Atmosphere: Formative and Reflective Indicators for Operationalizing the Construct. *Journal of Sport Management* 24: 211-237.
- Van den Broek, Rob, & Ferenc Triki. (2016). Demonstratie tegen aze Heesch loopt uit de hand: ME veegt plein schoon na vuurwerkbekogeling [VIDEO]. Gepubliceerd op 18 januari 2016 in *Omroep Brabant* ([http://www.omroepbrabant.nl/?news/2429921093/Demonstratie+tegen+aze+Heesch+loopt+uit+de+hand+ME+veegt+plein+schoon+na+vuurwerkbekogeling+\[VIDEO\].aspx](http://www.omroepbrabant.nl/?news/2429921093/Demonstratie+tegen+aze+Heesch+loopt+uit+de+hand+ME+veegt+plein+schoon+na+vuurwerkbekogeling+[VIDEO].aspx)).
- Van Leeuwen, Anouk, Jacquelin van Stekelenburg, & Bert Klandermans. (2014). "The demonstration is a party! Can't wait for..." How perceived protest atmosphere influences future collective action. Ongepubliceerd manuscript.
- Waddington, Peter A.J. (1994). *Liberty and Order: Public Order Policing in a Capital City*. London, UK: U.C.L. Press.

Noten

- 1 Het gaat hierbij om een vrije vertaling van deze definitie (Van Leeuwen et al., 2015: 84).